

Valter LANG

## TALLINNA ÜMBRUSE TARANDKALMED

I aastatuhande esimesel poolel levivad Kirde-, Kesk- ja Kagu-Eestis ning Põhja-Lätis paljudest taranditest koosnevad rikkaliku leiumaterjaliga tarandkalmed, milliseid Lääne- ja Loode-Eestis on teada suhteliselt vähe. Tarandkalmete vähesusele, kohati isegi puudumisele viimati mainitud piirkonnas on püütud varemgi põhjusi otsida. A. Vassari arvates levisid nimetatud kalmed Loode-Eestisse alles 3.—4. sajandil Kirde-Eestist<sup>1</sup>, kusjuures Lääne-Eestile ja saartele olevat tarandkalme vorm jäänud peaaegu täiesti võõraks. Lääne- ja Loode-Eesti hõimud matnud sel ajal hoopis nn. kivi-kangurkalmetesse, mis erinenud varasematest kivikirstkalmetest vaid kirstu puudumise poolest.<sup>2</sup> Sellist eripära tarandkalmete levikus seletas A. Vassar majandusliku arengu ebaühtlusega: Kirde-Eestis olevat põlluharimine saanud peamiseks elatusalaks juba meie ajaarvamise alguses, samal ajal kui Lääne- ja Loode-Eestis jäi endiselt valitsema karjakasvatus, mis olevatki tinginud hõredama asustuse ning konservatiivsemate joonte püsimise matmiskommetes.<sup>3</sup>

Viimase 25 aasta jooksul on Lääne-Eestis ja saartel avastatud ning läbi uuritud rida tarandkalmeid, mis on oluliselt muutnud ettekujutust selle piirkonna rooma rauaaja kalmevormidest.<sup>4</sup> Veenvalt on ka näidatud, et Eesti rannikualadel, eriti Lääne- ja Loode-Eestis, muutus põlluharimine juhtivaks majandusharuks juba tunduvalt varem, hiljemalt I aastatuhande teisel poolel e.m.a.<sup>5</sup> Varem kirjeldatud seisukohad on seega jäänud ilma algselt esitatud põhjendustest, pealegi on jäetud arvestamata ka käesoleva sajandi alguses kaevatud ja 1.—2. sajandisse dateeritud tarandkalme Rannamõisas, mis ometi tõendab, et selliste matmispaikade traditsioon oli Loode-Eestis levinud ammu enne 3. sajandi tüüpilisi tarandkalmeid.<sup>6</sup> Ka «Eesti esiajaloo» ollakse seisukohal, et tarandkalme vorm tekkis Loode-Eestis paari sajandi võrra hiljem kui Saaremaal või Eesti läänerannikul, s. o. alles 3. sajandil. Sealjuures olevat siinsed kalmed jäänud enamasti ühetarandilisteks, arenemata välja mitmest tarandist kokku liitunud pikkadeks tarandikkudeks nagu Kirde-Eestis.<sup>7</sup>

Seni on tarandkalmete levikuala jagatud kahte ossa: nn. tuumikalaks, mille moodustavad Kirde-, Kesk- ja Kagu-Eesti ning Põhja-Läti oma arvukate, liitunud taranditest koosnevate ja tavaliselt pikka aega kasutusel olnud kalmetega, ning nn. äärealadeks, kuhu kuuluvad Edela-Soome, Lääne- ja Loode-Eesti. Viimati nimetatud piirkonnas ei olevat tarand-

<sup>1</sup> Vassar, A. Loode-Eesti hõimudest meie ajaarvamise I aastatuhande algupoolel. — ENSV TA Toim. Ühisk., 1966, nr. 2, lk. 196—197.

<sup>2</sup> Vassar, A. Lisandeid Eesti hõimude uurimisele Lääne- ja Edela-Eestis I—IV sajandil. — Rmt.: Eesti rahva etnilisest ajaloost. Artiklite kogumik. Tallinn, 1956, lk. 170.

<sup>3</sup> Vassar, A. Loode-Eesti hõimudest, lk. 198.

<sup>4</sup> Vt. näit. Lõugas, V. Lääne-Eesti rahvastiku kultuurist rooma rauaajal. — ENSV TA Toim. Ühisk., 1972, nr. 2, lk. 163—175; Lõugas, V. Neues zu den vorgeschichtlichen Bodendenkmälern von Saaremaa (Ösel). — ENSV TA Toim. Ühisk., 1976, nr. 1, lk. 53—55.

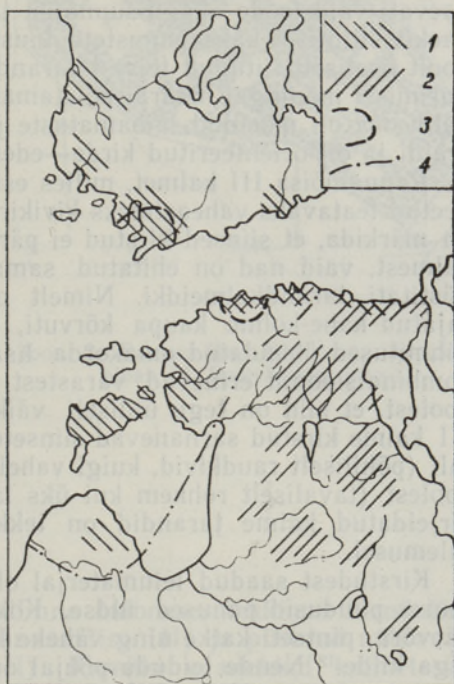
<sup>5</sup> Лыугас В. А. Период раннего металла в Эстонии (с середины II тыс. до н. э. до начала н. э.). Автореф. канд. дис. Таллин, 1970, lk. 38.

<sup>6</sup> Vt. ka Lõugas, V. Eesti varane metalliaeg (II a.-tuh. keskpaigast e.m.a. — 1. sajandini m.a.j.). Dissertatsioon ajalooeaduste kandidaadi kraadi taotlemiseks. Tallinn, 1970, lk. 64 (käikiri ENSV Teaduste Akadeemia Raamatukogus).

<sup>7</sup> Jaanits, L., Laul, S., Lõugas, V., Tõnisson, E. Eesti esiajalugu. Tallinn, 1982, lk. 214.



kalme vorm lõplikult välja kujunenud ning nende kalmete levik jäänud siin üldse piiratuks.<sup>8</sup> Et mainitud piirkondade erinevus on oma põhiolemuselt siiski mõnevõrra teistsugune, nagu järgnevast nähtub, siis peetakse käesolevas õigemaks kasutada nende tähistamiseks nimetusi lääne- ja idarühm. Neist esimene hõlmaks Edela-Soomet, Lääne- (ja Loode-) Eestit ning Kuramaad, teine aga peamiselt Kirde-, Kesk- ja Kagu-Eestit ning Põhja-Lätit (joon. 1). Mis puutub Tallinna ümbrusse, siis võib siinsete rooma rauaaja kalmevormide arengus eristada mõlemale nimetatud piirkonnale iseloomulikke arengusuundi ja -tendentsi, mistõttu siinsete tarandkalmete analüüs peaks huvi pakkuma laiemalt kogu Lääne- ja Põhja-Eesti ning Edela-Soome rannikualade rooma rauaaja uurimisele.



Joon. 1. Erinevate tarandkalmetüüpide levik Baltikumi põhjaosas ja Soomes. 1 — tarandkalmete läänepiirkonnale iseloomuliku ehituse ja matmisviisiga tarandkalmed, 2 — idapiirkonnale omased klassikalise liitunud tarandkalmed, 3 — 4.—5. sajandi üksiktarandkalmed, 4 — piir tarandkalmete lääne- ja idarühma vahel.

Praegushetkel ulatub teadaolevate ja võimalike tarandkalmete hulk Tallinna ümbruses<sup>9</sup> paarikümneni, kusjuures andmeid täpsema ehituse või/ja dateeringu kohta on 17 kohast. Oma ehituse, dateeringu ja matmisviisi poolest võib tarandkalmed jagada kolmeks rühmaks: nn. varasteks, liitunud ja üksiktarandkalmeteks (joon. 2). Kuivõrd Tallinna ümbruse tarandkalmetest on valdav enamik juba publitseeritud, siis edastatakse järgnevas käsitluses vaid kõige üldisem ja hädavajalikum kalmevormide arengu jalgimiseks.

Joon. 2. Tarandkalmete levik Tallinna ümbruses. 1 — varane tarandkalme, 2 — klassikalise liitunud tarandkalme, 3 — oletatav tarandkalme, 4 — üksiktarandkalme, 5 — tõenäoline üksiktarandkalme (1. Rannamõisa, 2. Ilmandu, 3. Mõigu, 4. Rae, 5. Lehmja Loo, 6. Kurna, 7. Lagedi, 8. Saha, 9. Vao, 10. Proosa, 11. Rootsi, 12. Viimsi).



<sup>8</sup> *Laul, S.* Forschungsprobleme der ethnischen Zugehörigkeit der Träger der Tarandgräberkultur. — Suomen Museo, 1982, lk. 15—16.

<sup>9</sup> Tallinna ümbruse all mõistetakse käesolevas maa-ala Loode-Eestis Rannamõisa—Kurna—Lehmja—Lagedi—Maardu vahel.



## 1. Varased tarandkalmed

Praeguseks on Tallinna ümbruses teada kaks varast tarandkalmet. Üks nendest on **Rannamõisa III** kalme, mida 1913.—1914. aastal kaevas A. Spreckelsen.<sup>10</sup> Nimetatud kalmes (mõõtmed 23,5×13,5) avastati ühtekokku 21 kirstu ja 3 tarandit (joon. 3). Viimaste müürid olid ehitatud suurtest raudkividest, täidis koosnes aga peamiselt paeklibust. Osaliselt kaevati vaid loode—kagu-suunalist tarandit W (3,4×1,1 m), mis sisaldas kaekvisillutisel kaks panusteta luustikku. Ka nimetatud tarandiga edela poolt osaliselt liitunud teisest tarandist X (3×2,3 m) saadi pealiskaudsel uurimisel mõningal määral põletamata luid, mistõttu võib arvata, et seegi kalmeosa oli mõeldud laibamatuste jaoks. Kolmas tarand Y asus teistest eraldi ja oli orienteeritud kirde—edela suunas (mõõtmed 2,6×2 m).

Rannamõisa III kalmet, milles esines koos nii kirste kui tarandeid, on peetud teatavaks vaheastmeks kivikirst- ja tarandkalmete vahel.<sup>11</sup> Huvitav on märkida, et siinsed kirstud ei pärine mitte mõnest vanemast kivikirstkaldest, vaid nad on ehitatud sama põhimõtte kohaselt, nagu hiljem püstitati tarandkalmeidki. Nimelt on enamik vaadeldavast 21 kirstust rajatud kahe-kolme kaupa kõrvuti, kusjuures mitmel korral on sellised rühmitused ühendatud omakorda lisakirstu vaheleehitamise teel. Saadud kombinatsioonid erinevad varastest liitunud tarandkalmetest vaid selle poolest, et siin on tegu üldiselt väiksemate haudehitistega. Rannamõisa III kalme kirstud sarnanevad siinsetele taranditele lisaks nii ehitusmaterjali (põhiliselt raudkivid, kuigi vahel esineb ka paasi) kui ka matmisviisi poolest (tavaliselt rohkem kui üks laibamatus). Pole ilmselt kahtlust, et kirjeldatud kalme tarandid on tekkinud siinsete kirstude suurenemise tulemusel.

Kirstudest saadud leiumaterjal oli äärmiselt napp, enamiku matuste juures puudusid panused üldse. Kokku saadi 6 rauast ja üks pronksist käevõru, pintseti katke ning väheke keraamikat, sealhulgas nõõrornamendiga kilde.<sup>12</sup> Nende leidude põhjal on Rannamõisa III kalme seni dateeritud 1.—2. sajandisse.<sup>13</sup> Siinkohal peame aga silmas pidama, et täiesti puuduvad sellele perioodile äärmiselt tüüpilised rauast karjasekeppnõelad ja põletusmatused.<sup>14</sup> Nimetatud asjaolu sunnib meid kirjeldatud kalmet pidama mõnevõrra vanemaks. Ka leidude vähesus (*resp.* puudumine) isenesest on juba üsna arhailine joon.

Teine varane tarandkalme on olnud ilmselt **Kurna II**, mida 1910. aastal kaevas A. Friedenthal.<sup>15</sup> Nimetatud kalme koosnenud kolmest osast: loode—kagu-suunalistest taranditest A ja B ning struktuurita (ääre)varest C. Tarandid olid ehitatud suurtest raudkividest (pikkus 5,5 m, laius vastavalt 5,5 ja 2 m) ning täidetud väheste raudkivide, paeklibu ja mullaga. Edelapoolses tarandis A domineeris põletusmatus, tarandis B olid aga esindatud nii põletus- kui laibamatused.

Mõlema tarandi leiumaterjal jagunes kahte ajaliselt väga erinevasse ossa.<sup>16</sup> Kalme rajamist dateerivad 1.—2. sajandi rauast karjasekeppnõelad ning nõõr- ja lohkornamendis kaunistatud keraamika, mida leiti mõlemast tarandist. Ülejäänud esemed — laia keskkeermega spiraalsõrmus, ristikujuuline ripats, mõned pandlad, naastud jms. — pärinevad aga alles I aastatuhande teisest poolest nagu enamik C-kalmeosa panustestki.

<sup>10</sup> Spreckelsen, A. Das Gräberfeld Strandhof (Rannamõis), Ksp. Kegel, Harrien, Estland. — Beiträge zur Kunde Estlands. Bd. XI. 1925/1926, lk. 22—38, joon. 1.

<sup>11</sup> Vassar, A. Loode-Eesti hõimudest, lk. 197.

<sup>12</sup> Spreckelsen, A. Das Gräberfeld Strandhof, lk. 34—35.

<sup>13</sup> Samas, lk. 38; Lõugas, V. Eesti varane metalliaeg, lk. 423.

<sup>14</sup> Kogu kalme peale esines vaid üksikuid põlenud luukillukesi.

<sup>15</sup> Friedenthal, A. Das Gräberfeld Cournal, Kirchspiel St. Jürgens, Harrien, Estland. Reval, 1911, lk. 41 jj.

<sup>16</sup> Samas, tahv. IV.

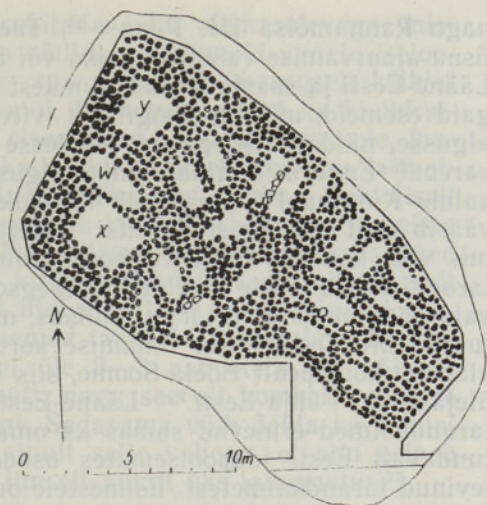


Seega on neisse meie ajaarvamise algul rajatud taranditesse asetatud järelnatuseid ka tunduvalt hiljem, mis saigi põhjuseks, et A. Friedenthal dateeris nad põhiliselt I aastatuhande keskpaika (4. sajandisse) ja teise poolde.<sup>17</sup>

Kurna II kalme juures köidab tähelepanu veel üks leid, nimelt arvatavasti meie ajaarvamise algusse või veelgi varasemasse aega kuuluv spiraalpeaga rauast ehtenõel<sup>18</sup>, mis leiti B-tarandi loodeotsast veidi põhja poolt C-kalmeosast ja mis ajalisel erineb järsult selle muust I aastatuhande teise poole leiumaterralist. A. Friedenthali järgi olnud ehtenõel panuseks siit leitud halvasti säilinud luustikule.<sup>19</sup> Samas viitavad mitmed ehituslikud jooned, sealhulgas B-tarandi kirdepoolse müüri pikendus just sel kohal, et siin võis algselt olla veel mõni tarandilaadne konstruktsioon, mis aga hilisemate järelnatuste ja lõhkumistega on peaaegu täiesti hävinud.

Tarandkalmete traditsioon on Tallinna ümbruses tekkinud tõenäoliselt juba enne ajaarvamise vahetust (Rannamõisa III) ja püsinud nähtavasti veel esimestel sajanditelgi (Kurna II). Kumbki vaadeldud kalmetest ei ole aga jäänud tarvitusele pikemaks ajaks, ehkki nende vahetust lähedusest on teada hilisemate perioodide, sealhulgas noorema rooma rauaaja leide. Selliseid suhteliselt lühiajalisi ja seni peamiselt vaid 1.—2. sajandisse dateeritud tarandkalmeid on avastatud Saaremaal, Lääne- ja Põhja-Eestis, Kuramaal ning Edela-Soome rannikuvöötmes, seega põhiliselt tarandkalmete läänepiirkonnas (joon. 1). Kui Kirde-Eestis on neid suhteliselt vähe ja siin rajatakse peatselt (hiljemalt 1.—2. sajandi vahetusel) rohkesti tarandkalmeid, mis jäävad tarvitusele tihtipeale kuni I aastatuhande keskpaigani, siis torkab silma, et Lääne- ja Loode-Eestis ning Edela-Soomes vanemal rooma rauaajal rajatud tarandkalmetest ühtki ei kasutata enam järgmistel sajanditel.<sup>20</sup> Sealjuures ei tunta Lääne-Eestis ja Edela-Soomes seni ka nooremal rooma rauaajal ehitatud või põhiliselt ainult selle perioodi leide sisaldavaid tüüpilisi tarandkalmeid, nagu neid rohkesti on teada idapoolsemas Eestis ja Põhja-Lätis.<sup>21</sup> Viimast asjaolu on põhjendatud peamiselt sellega, et Lääne-Eesti ja Edela-Soome moodustasid tarandkalmete tuumikala suhtes perifeeria, kus nimetatud kalmevorm ei arenenudki lõplikult välja.<sup>22</sup>

Siinjuures peame siiski esile tõstma seda, et kui Kirde-Eestis praeguste andmete kohaselt ei rajatud tarandkalmeid üldiselt enne 1. sajandi keskpaika või teist poolt, siis mitmed vastavad kalmed Lääne- ja Loode-Eestis,



Joon. 3. Rannamõisa III kalme kaevamisplaan (A. Spreckelseni järgi).

<sup>17</sup> Samas, lk. 48—50.

<sup>18</sup> Samas, tahv. IV, 43.

<sup>19</sup> Samas, lk. 44.

<sup>20</sup> Vaid üksikutes läänepiirkonna kalmetes (Kõmsi ja Liiva-Putla Eestis ning Parkkali 3., Pikku Linnanmäki ja Koskenhaka Soomes) esineb veel mõningal määral 3. sajandi leide.

<sup>21</sup> Vt. ka *Laul, S. Forschungsprobleme*, lk. 16.

<sup>22</sup> Samas; *Jaanits, L., Laul, S., Lõugas, V., Tõnisson, E. Eesti esiajalugu*, lk. 219.



nagu Rannamõisa III, Poanse<sup>23</sup>, Taebra<sup>24</sup> jt., on ehitatud varem, juba üsna ajaarvamise vahetuse paiku või isegi enne seda. Sealjuures on osast Lääne-Eesti ja saarte tarandkalmetest (Kõmsi, Kurevere jt.) leitud mõningaid esemeid, mis tüpoloogiliselt viivad tagasi isegi eelrooma rauaaja algusse, näidates seega, et nendesse kalmetesse on maetud ehk veelgi varem.<sup>25</sup> Enne meie ajaarvamise algust on nähtavasti rajatud ka Lazdiņi kalme Kuramaal<sup>26</sup> ning hulk tarandkalmeid Edela-Soomes<sup>27</sup>. Viimastest väärib eriti märkimist Dāvitsi kahetarandiline kalme Helsingi lähedal, mis võib kuuluda isegi eelrooma rauaaja esimesse poolde.<sup>28</sup> Ilmneb, et tarandkalmed ei ole tekkinud üheaegselt kõikjal tarandkalmete levikualal, vaid siin esineb oma järjestikulisus, mis mõningal määral meenutab juba tuntud kivikirstkalmete ilmumise korda Läänemerest ida pool asuvatele aladele: kõigepealt Edela-Soome, siis Lääne- ja Loode-Eesti ning seejärel ülejäänud Põhja-Eesti.<sup>29</sup> Lääne-Eesti ja Edela-Soome (läänerühma) tarandkalmed erinevad samas ka oma siseehituse ja matmisviisi poolest tunduvalt Eesti idapoolsemates osades ja Põhja-Lätis (idapiirkonnas) levinud tarandkalmetest. Esimestele on iseloomulikud üldiselt üsna väikesed ja algelise konstruktsiooniga tarandid maksimaalselt 2—3 panusteta või väheste kaasleidudega laibamatusega. Alles mõnevõrra hiljem muutuvad siin tarandid veidi suuremaks ja ilmuvad põletusmatused. Tarandkalmete idapiirkonnas on aga tarandid suhteliselt avaramad ning matuseid (nii põletatult kui põletamata) koos panustega nendes tunduvalt rohkem.

Kirjeldatud erinevustele tuleb põhjust otsida tõenäoliselt tarandkalmete kujunemisprotsessist. Kui varem arvati üldiselt, et Eesti ja Põhja-Läti tarandkalmed on välja arenenud vahetult varasematest kivikirstkalmetest (olenevalt uurijast nimetati lähtevormina kirstu või ringmüüri)<sup>30</sup>, siis viimasel ajal kaldutakse üha rohkem arvama, et meie varased tarandkalmed ei ole kivikirstkalmetega geneetiliselt seotud<sup>31</sup>. Selle arvamuse kohaselt on tegu kahe täiesti omaette kalmetüübiga, mis mõninga aja jooksul eksisteerisid kõrvuti. Kuivõrd tarandkalme vorm omandati sama rahvastiku poolt, kes eelnevalt mattis kivikirstkalmetesse, siis tekkis ka terve rida kalmistuid, kus mõlemad nimetatud kalmevormid esinevad üheskoos.<sup>32</sup>

Kivikirstkalmete osa tarandkalmete tekkeloos täielikult välistada ei saa. On loomulik, et ühtaegu uue kalmevormi omandamisega püüti seda

<sup>23</sup> Mandel, M. Über die Ausgrabungen der Tarandgräber von Poanse. — ENSV TA Toim. Ühisk., 1978, nr. 1, lk. 78—81.

<sup>24</sup> Mandel, M. Archäologische Grabungen in Westestland. — ENSV TA Toim. Ühisk., 1982, nr. 4, lk. 381—384.

<sup>25</sup> Teiselt poolt on arvatud (vt. Lõugas, V. Lääne-Eesti rahvastiku kultuurist, lk. 167—168), et sellised arhailised esemed on pigem tunnistas vanema rooma rauaaja materiaalse kultuuri konservatiivsusest Lääne-Eestis.

<sup>26</sup> Шноре Э. Каменный могильник в Лаздыни. — Rmt.: Studia archaeologica in memoriam Harri Moora. Tallinn, 1970, lk. 189—196.

<sup>27</sup> Meinander, C. F. Dāvits. En essä om förromersk järnålder. — Finskt Museum, 1969. 76. årgången. Helsingfors, 1969, lk. 32—33.

<sup>28</sup> Samas, lk. 27 jj.

<sup>29</sup> Mil määral meie kõige varasemad tarandkalmed on seotud Kesk-Rootsis juba hilispronksiajal levinud nelinurksete kalmetega, ei ole veel selge, kuid see vajaks uurimist nende geneesi lõplikul väljaselgitamisel.

<sup>30</sup> Vt. näit. Moora, H. Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. II. Teil: Analyse. Tartu, 1938, lk. 19; Jaanits, L., Laul, S., Lõugas, V., Tõnisson, E. Eesti esiajalugu, lk. 207.

<sup>31</sup> Meinander, C. F. Dāvits, lk. 34—35; Lõugas, V. Über die Beziehungen zwischen Skandinavien und Ostbaltikum in der Bronze- und frühen Eisenzeit. — In: Acta Universitatis Stockholmiensis — Studia Baltica Stockholmiensia 1, 1985. Die Verbindungen zwischen Skandinavien und Ostbaltikum aufgrund der archäologischen Quellenmaterialien, lk. 57.

<sup>32</sup> Lõugas, V. Über die Beziehungen, lk. 57; vt. ka Salo, U. Esihistoriallisen asutuksen jatkuvuudesta Suomen rannikolla. — Scripta Archaeologica 3. Institutum Archaeologicum Universitatis Turkuensis, 1981, lk. 21.



teatava piirini mugandada või kokku sobitada juba olemasolevaga, mistõttu vähemalt esialgu võis selles uues säilida ka mitmeid vanale iseloomulikke jooni. Et tarandkalmed ei ole aga tekkinud üheaegselt kõikjal oma levikualal, siis pole ilmselt igal pool ühesugune olnud ka kivikirstkalmete poolt avaldatud mõju nende siseehituse väljakujunemisele, kui võrd selle aja jooksul toimus muutusi ka kivikirstkalmete ehituses ja matmisviisis. Läänepiirkonnas hakkasid tarandkalmed levima suhteliselt varakult, siis kui kivikirstkalmete ja seega ka kirstude ehitamise ja neisse matmise traditsioon oli veel tugev, ainuvalitsev. Seetõttu on ka siinsed kõige varasemad tarandid veel täiesti kirstulaadsed ja seda mitte ainult oma väikeste mõõtmete, vaid eriti just üldise ehituse ja matmisviisi poolest. Lääne- ja Loode-Eesti kõige varasemad tarandid (sealhulgas Rannamõisa III) ei sisalda peaaegu kunagi üle 2—3 panusteta või väheste panustega laibamatuse, täpselt niisamuti, nagu see oli kombeks siinsete liiliste kivikirstkalmete kirstude puhulgi. Sedasama võib öelda ka Edela-Soome varaste tarandkalmete kohta, ainult selle vahega, et siin esineb üsna rohkesti tarandeid, kus on olnud ilmselt ainult üks laibamatus.<sup>33</sup>

Idapiirkonnas tulevad tarandkalmed seevastu kasutusele üldiselt mõnevõrra hiljem — ajal, mil kivikirstkalmete traditsioon oli juba nõrgenenud, kirstude ehitamise tava hääbumas ja üha rohkem maeti surnuid (nii põletatult kui põletamata) kogu kalme ringmüüri piiratud alasse. Seetõttu on siinsed tarandidki üldiselt suuremad ja sisaldavad hoopis rohkem matuseid (koos arvukamate panustega) kui läänepiirkonna vastavad kalmed. Et Lääne- ja Loode-Eesti varased tarandkalmed kujunesid — erinevalt idapiirkonna vastavatest kalmetest — tingimustes, kus veel täiesti domineerisid kivikirstkalmed, ei suudagi nad viimaseid kusagil täiesti kõrvale tõrjuda. Mõlemad nimetatud kalmevormid eksisteerisid siin **kõrvuti** 2.—3. sajandini, jäädes lõpuks tarvitusele ära enam-vähem üheaegselt, samal ajal kui idarühma tarandkalmed muutusid kiiresti ainuvalitsevaks ja laialt levinud kalmetüübiks.

Seega oli Eesti kivikalmete levikualal vanemal rooma rauaajal välja kujunenud kaks matmisviisi poolest erinevat piirkonda: ühelt poolt kolmeks alarühmaks jagunev Kirde-, Kesk- ja Kagu-Eesti (millele liitus Põhja-Läti; s. o. idapiirkond), kus tarandkalmed muutuvad täiesti ainuvalitsevaks kalmetüübiks, ning teiselt poolt Lääne- ja Loode-Eesti (koos Kuramaa ja Edela-Soomega; s. o. läänepiirkond), kus tarandkalmete traditsioon oli üha enam hääbumas (joon. 1). Et mõlema piirkonna vahel esines sel ajal ka suuri lahknevusi materiaalses kultuuris, siis on siin arvatavasti tegu etniliste erinevustega.<sup>34</sup>

## 2. Klassikaliselt liitunud tarandkalmed

Kui alates noorema rooma rauaaja algusest Lääne-Eestis meie praeguste teadmiste kohaselt uusi tarandkalmeid enam ei ole rajatud, siis Loode-Eestis läks hilisem areng teist teed. Hiljemalt 2.—3. sajandi vahetusel ilmuvad nimelt Tallinna ümbrusse väljakujunenud siseehituse ja iseloomuliku leumaterjaliga nn. klassikaliselt liitunud tarandkalmed. Viimaste parimaks näiteks võib pidada Ü. Tamla poolt 1975. aastal läbikae-

<sup>33</sup> Selliseid individuaalmatustega tarandeid esines näit. järgmistes kalmetes: Parkkali 3. ja 4., Rajakalmisto 2.—5. (vt. *Salo, U.* Metallikautinen asutus Kokemäenjoen suussa I. Muinaisjäännökset ja muinaislöydöt. Pori, 1970, lk. 76—82, 85—93), Savemäki (vt. *Salo, U.* Die frühromische Zeit in Finnland. Helsinki, 1968, lk. 22—23) ja Pikku Linnanmäki (vt. *Hirviluoto, A.-L.* Früheisenzeitliches Gräberfeld auf dem Pikku Linnanmäki von Porvoo. — Suomen Museo, 1968, lk. 10 jj.).

<sup>34</sup> Vt. selle kohta *Vassar, A.* Loode-Eesti hõimudest, lk. 192—193.



Leiumaterjali jagunemine Tallinna ümbruse liitunud ja üksiktarandkalmetes

		MOIGU-PEETRI	LAGEDI XIII	SAHA D	LAGEDI XIV C	LAGEDI XV B	LAGEDI XV C	KURNA I A	KURNA I B	LEHMJA LOO I	PROOSA	RAE I	SAHA B	LEHMJA LOO IV	VAO	ROOTSI III
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
SOLED	Peakilpsõled	2														
	Tugevasti profileeritud sõled		2													
	Kärbissõled (Põhja-Eesti sari)		1													
	Kärbissõled (Lõuna-Eesti — Põhja-Läti sari)	1														
	Kärbissõled, nappudega			1												
	Ketassõled	1	1													
	Silmiksõled		2					1				1				
	Seondsõled	1										1				
	Kaarsõled		1													
	Amsõled, kõrge nōelahoidjaga, hōbedast				1											
	Amsõled, tagasipōõratud jala ja peaoksaga				5	1	1	6	3	10	5			4	1	
	Amsõled, tagasipōõratud jalaga, soomepārased							2		1						
	Amsõled, tagasipōõratud jalaga, lihtsad				1											
	Amsõled, rōngasgarnituuriga, Moora I rühm								1	1	1			1		
	Amsõled, rōngasgarnituuriga, Moora II rühm				1											
	Amsõled, rōngasgarnituuriga, Moora III rühm						1				1					
	Amsõled, valatud nōelahoidjaga					1										
Amsõled, ketasjalaga							1		1		1					
Amsõled, kolmnurkse jalaga				2												
Amsõled, tähekujulise jalaga						1										
KAELA-VORUD	Kaelavōrud, seenekujuliste otstega	2	1	1								3				
	Kaelavōrud, otsaplaatidega, hōbedast			1												
	Kaelavōrud, otsaplaatidega, pronksist			1						1	1			2		
	Kaelavōrud, emailitud ketasotstega			3		1		1	1		1					1?
KAEVORUD	Seeriakāevōrud, õhukesed	2														
	Seeriakāevōrud, massiivsed				2							2				
	Nuppotstega kāevōrud		1													
	Laiad kāevōrud, nagu Moora, EZL, tahv. XXVII:2	1?	1	1												
	Laiad paelja ristlōikega kāevōrud	1	1	1							1					
	Kaheksakandilised kāevōrud		1													
SORMUSED	Kitsad lamekumera ristlōikega kāevōrud	3	2	7	1	3		5	5	15	10	11		5		
	Massiivsed pikiharjalised kāevōrud							1	1						1	
	Kinnised õõnesharjalise ristlōikega sōrmused	13	8							1	1	2				
	Pikiharjaliste otsaplaatidega spiraalsōrmused	1		1							4	1				
	Pikiharjalise keskplaadiga spiraalsōrmused			1						1	1					
Spiraalsōrmused	17	28	32	6	1	3	30	6	42	58	6	2	1	3	5	
Laia keskkeermega spiraalsōrmused				1						1	1					



	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
MUUD					1		1	1		1							
EHTED												1					
Prillspiraalripatsid												1					
Emailitud luunularipats								1	1	1	4	1					
Merevaikhelmed								1	1	1	108	55					1
Klaashelmed			1	6	45	3		48	32	3	16		1				
Pronkshelmed					6												
VARIA			1									1					
5.—6. sajandi odaotsad		3						3	4	1	3	2	4				2
Habemenoad			2	2				1	3	1	4	2					
Ovaalsed vööpandlad, rauast			2			1	3	1	4	2							
Ovaalsed tuluskiivid		3										1	1	3			
Keraamika					9	x		6	12	12	8	3	2	x	x	?	?

vatud kolmetarandilist kalmet **Mõigus**, Ülemiste järvest kagu pool.<sup>35</sup> Tarandid olid ehitatud siin idast läände, esimesed kaks (I—II) paekividest laotud müüridega, kolmanda müüride aluse moodustasid aga raudkiivid. Kõik tarandid olid täidetud väiksemate raudkividega. Tarandite pikkus oli 7,2 m, laius aga erinev, ulatudes 2,4 m-st üle 4 m. Erinev oli tarandite lõikes ka matmisviis: I tarandis oli surnuid põletatud kohapeal, II-s valitses samuti põletusmatus, kuid surnuid oli arvatavasti põletatud kalme eemal; III tarandis olid seevastu ülekaalus põletamata luud. Kalme dateeriti uurija poolt 3.—5. sajandisse, järelmatused lisaks keskmisse ja nooremisse rauaaega.

Teine samaaegne ja ilmselt samuti liitunud tarandeid sisaldanud kalme võis nähtavasti olla **Lagedi XIII**, mida juba 1906. aastal kaevas A. Spreckelsen.<sup>36</sup> Tõsi, kaevamiste ajal siin mingeid konstruktsioone ei avastatud. Kuid nagu A. Vassar juba tähelepanu on juhtinud<sup>37</sup>, võib siin leidude iseloomu ja mõningate ehituslike üksikasjade järgi otsustades siiski oletada algselt tarandilist struktuuri. Kalme siseehitus oli järelmatmistega kannatada saanud juba keskmisel ja nooremal rauaaajal, peale selle oli ta suuremas osas (eriti idapoolsest otsast) põlluks küntud vahetult enne kaevamisi. Kalme järelejäänud osa ulatus ida—lääne suunas kuni 14 m-ni, teistpidi 7—8 m-ni. Maapinda kattis siin eri suuruses raudkivide lade, mille peal oli väiksemaid kive ja paeklibu. Tarandite olemasolu korral olid nende müürid tõenäoliselt ehitatud raudkividest, mida aga tolleaegsete kaevamistega ei suudetud avastada. Surnud olid kalmesse maetud põletatult; põletatud luud ja enamasti tules kannatada saanud esemed asusid peaaesjalikult kivilademe peal.

Mõigu ja Lagedi kalmete leiumaterjali juures torkab silma ühelt poolt suur omavaheline sarnasus ja teiselt poolt peaaegu täielik erinevus järgnevas vaatlusele tulevate nn. üksiktarandkalmete inventarist (tabel). Mõlemale kalmele on iseloomulik sõlgede suhteline vähesus, kusjuures selliseid sõlgi praktiliselt pole teada teistest ümbruskonna kalmetest. Peale nende, peamiselt 3. või 3.—4. sajandisse kuuluvate sõlgede on kirjeldatud kalmetele veel eriti iseloomulikud kinnised õõnesharjalise ristlõikega pronkssõrmused, mida piirkonna teistes tarandkalmetes üldiselt ei esine, ja seenotsised kaelavõrud. Dateerimise seisukohalt on oluline, et siin puuduvad täiesti ambsõled, mis Loode-Eestisse jõudsid hiljemalt 4. sajandi esimesel poolel<sup>38</sup>, helmed, keraamika ja paljud teised esemevormid, mis on arvukalt esindatud siinsetes hilisemates tarandkalmetes (tabel). Kõik

<sup>35</sup> Tamla, O. Das Tarandgrab von Mõigu-Peetri. — ENSV TA Toim. Ühisk., 1977, nr. 1, lk. 55—61, tahv. V—VI; Tamla, O. Aruanne Mõigu-Peetri tarandkalme kaevamistest 1975. a. (käsikiri Ajaloo Instituudis).

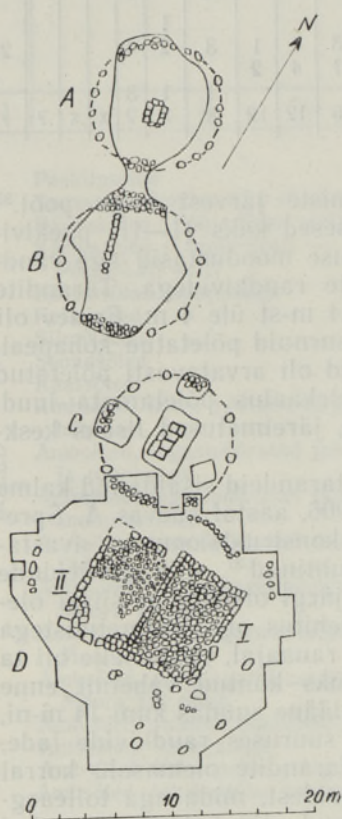
<sup>36</sup> Spreckelsen, A. Das Gräberfeld Laakt (Lagedi), Kirchspiel St. Jürgens, Harrien, Estland. Dorpat, 1927, lk. 32 jj., plaan 6.

<sup>37</sup> Vassar, A. Loode-Eesti hõimudest, lk. 196—197, viide 39.

<sup>38</sup> Vt. näit.: Шмидехельм М. Э. Археологические памятники периода разложения родового строя на северо-востоке Эстонии (V в. до н. э. — V в. н. э.). Таллин, 1955, lk. 87.



see räägib aga sellest, et nende, hiljemalt 2.—3. sajandi vahetusel rajatud kalmete kasutamisse tekib umbes 4. sajandi alguses lünk. Vaadeldavate kalmete lühiajalisusega on hästi kooskõlas ka tarandite ja leiumaterjali suhteliselt väike arv. Mõigu tarandkalmesse maetakse lühiajaliselt uuesti 5.—7. sajandil<sup>39</sup>, Lagedi XIII kalmesse aga alles 7. sajandil<sup>40</sup>.



Joon. 4. Saha kivikirst- ja tarandkalmete kaevamisplaan (A. Spreckelseni järgi).

Kirjeldatud matmispaikadele kultuuri-ajaloolist tausta visandades tuleb silmas pidada kõigepealt seda, et nad asetsevad maastikul teistest kalmetest eraldi. Märkimisväärne on see eriti Lagedi XIII kalme puhul, mis on peaaegu ainus eraldi seisev kalme selles üsna arvukas ja mitmesse rühma jagunevas kalmistus. On oluline märkida, et klassikaliselt liitunud tarandkalmed Tallinna ümbruses ei ole arvata-vasti geneetiliselt seotud siinsete algeliste tarandkalmetega, sest seni puuduvad sellised tarandkalmed, mis ajalisel ühendaksid omavahel vanemat ja nooremat roma rauaaega. Kui lisada, et koos nimetatud kalmetega ilmusid Tallinna ümbrusse ka mitmed uued esemetüübid, nagu sõled<sup>41</sup>, seenotsised kaelavõrud, nuppotstega käevõru jt., ning et käsitletavad kalmed on siinkandis ainsad matusepaigad, kus I aastatuhande esimesel poolel praktiliselt ei esine keraamikat, siis peaks olema üsnagi usutav, et mõlemad nimetatud kalmed on tekkinud väljastpoolt, tõenäoliselt Kirde-Eestist saadud mõjutustel. Just Kirde-Eesti tarandkalmetele on iseloomulik keraamika puudumine ning ainult sealt on seni leitud mõningaid eespool kirjeldatud kalmetele iseloomulikke ehteid (ketassõled, nuppotstega käevõru jt.). Kirde-Eesti aktiivsus ei ole tõenäoliselt ulatunud Tallinna ümbrusest kaugemale lääne poole, küll on aga mitmeid jälgi jättnud käsitletava piirkonna ja Eesti kirdeosa vahelisele alale (joon. 1).<sup>42</sup>

Tallinna ümbruses on olnud veel üks liitunud taranditega kalme, nimelt **Saha D**, mida 1904.—1905. aastal kaevas A. Spreckelsen.<sup>43</sup> Siin avastati kaks põhja—lõuna-suunalist 8×5 m suurust tarandit, millest esimesena oli ehitatud idapoolsem, I tarand (joon. 4). Tarandimüürid olid laotud paekividest, täidis aga koosnes nii pae- kui raudkividest. Sarnanedes ehituselt Mõigu I—II tarandiga, erines ta viimastest matmisviisilt, sest siin oli maetud praktiliselt ainult laibamatuseid. Ka Saha leiumaterjal erineb tunduvalt Mõigu ja Lagedi XIII kalme materjalist, sarnanedes peaaegu täielikult üksiktarandkalmete inventariga (tabel). Nii on siin arvukalt esindatud mitmesugused ambsõled, emailitud ketasotstega ja laie-

<sup>39</sup> Tamla, O. Das Tarandgrab, lk. 59.

<sup>40</sup> Spreckelsen, A. Das Gräberfeld Laakt, lk. 83—84.

<sup>41</sup> Vt. ka Vassar, A. Loode-Eesti hõimudest, lk. 197—198.

<sup>42</sup> Samas, lk. 198—199. Pärast nimetatud artikli ilmumist on lisandunud veel tõenäoline tarandkalme Uuris. Vt. Моора Т. Раскопки каменного могильника у дер. Уури в Северной Эстонии. — ENSV TA Toim. Ühisk., 1977, nr. 1, lk. 52—55.

<sup>43</sup> Spreckelsen, A. Ausgrabungen in Saage, Kirchspiel Jeglecht, Estland. — Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands. Bd. VI. Reval, 1907, lk. 384 jj.



mate otsaplaatidega kaelavõrud, lamekumera ristlõikega käevõrud, spiraalsõrmused ja helmed. Märkimisväärne on ka keraamika rohke esinemine käsitletavas kalmes. Leiumaterjali järgi otsustades on Saha D kalme rajatud ilmselt 3. sajandi teisel poolel<sup>44</sup>, kuid eriti intensiivselt maeti siia 4.—5. sajandil. Üksikuid järelmatuseid on kalmesse asetatud veel II aastatuhande algussajanditel. Et leiumaterjal jaguneb tarandite vahel ajaliselt küllaltki ühtlaselt, siis on nad järelikult — seda oletas juba A. Spreckelsen<sup>45</sup> — ehitatud üsna üksteise järel ja neid on kasutatud enamjaolt üheaegselt. Viimasele viitab ka matmisviisi suur sarnasus mõlemas kalmeosas.

### 3. Üksiktarandkalmed

4. sajandi alguse paiku toimub Tallinna ümbruse kalmevormide arengus murrang. Tarvituselt jäävad ära niihästi eespool kirjeldatud liitunud tarandkalmed Lagedil ja Mõigus kui ka kohalikud kivikirstkalmed. Nende asemele ilmuvad ühetarandilised kalmed, mida siin lühikese aja jooksul rajatakse tunduvalt rohkem kui tarandkalmeid eelneva 300 aasta jooksul. Praegu on nimetatud kalmeid teada vähemalt 7, kuid lisades ka võimalikud juhud, saame neid kokku 14. Esmakordselt kaevati vaadeldavat tüüpi kalmeid Lagedil (1908—1910) ja Kurnal (1909—1910). Lagedi kalmetest olid üksiktarandid XIV C, XV B ja XV C.<sup>46</sup> Neist oli paremini säilinud XV B, orienteeritud täpselt põhja—lõuna suunas, mõõtmed 6×4,75 m. Nii tarandimüürid kui ka sisetäidis olid laotud paekividest. Surnud olid kalmesse maetud põletamata; koos luudega leiti mitmelt poolt kõdunenud või söestunud puitu. Suhteliselt arvukas leiumaterjal (ambsoled, ketasotstega kaelavõru, lamekumera ristlõikega käevõrud, helmed jms.; vt. tabel) kuulub põhiliselt 4.—5. sajandisse, kuid esineb üksikuid leide ka 7.—8. sajandist.

XV B tarandi läänemüürist 1 m kaugusel leiti teise üksiku tarandi (C) jääned. Tegu oli siin küll nelinurkse konstruktsiooniga, mis aga suuremas osas oli juba põlluks küntud. Müüre ei olnud säilinud ning kalme mõõtmekki jäid ebaselgeks. Ka siia tarandisse oli maetud põletamata, kuid leiumaterjali saadi hoopis vähem (tabel). Võrreldes B-tarandiga on C-kalme rajatud ehk mõnevõrra hiljem (umbes 4. sajandi keskpaiku) ja teda on kasutatud lühema aja jooksul.

Lagedi kalme XIV C kujutas endast 4×4 m suurust ruudukujulist, peamiselt paekividest koosnevat sillutist, mille äärekivid (müüre siin ei täheledata) olid asetatud sirgete külgedega väljapoole. Siia oli maetud põhiliselt põletusmatuseid. On tähelepanuväärne, et käsitletavas tarandis puudusid täiesti sõled, mis muidu on nii harilik leid üksiktarandkalmetes. Saadud esemed (käevõrud, spiraalsõrmused, helmed, pandlad jms.) on üldiselt halvasti dateeritavad, kuid kuuluvad ajavahemikku 3.—7. sajandini.

Kurna kalmetest olid üksiktarandid I A ja I B; tõenäoliselt kuulus kolmandale sellisele kalmele tarandist I A 5,5 m lääne pool avastatud üle 8 m pikkune raudkividest müür, mida aga lähemalt ei uuritud.<sup>47</sup> Erinevalt Lagedi vastavatest kalmetest olid Kurna tarandid ehitatud suurtest raudkividest ning seest täidetud üksikute kivide ja mullaga. I A kalme mõõtmed olid 8,6×5,5 m, temast 6 m ida pool asunud I B laius ulatus

<sup>44</sup> 3. sajandisse kuuluvad nähtavasti Skandinaavia päritoluga hõbedast kõrge nõelahooidjaga ambsoõlg ja pikiharjaliste ornamenditüd otsaplaatidega kaelavõru katked, samuti hõbedast (vt. *Moora, H. Die Eisenzeit in Lettland II*, lk. 304—305, 299, joon. 42, 4—5).

<sup>45</sup> *Spreckelsen, A. Ausgrabungen in Saage*, lk. 413.

<sup>46</sup> Vt. nende kohta *Spreckelsen, A. Das Gräberfeld Laakt*, lk. 44 jj.

<sup>47</sup> Kurna kalmete kohta vt. *Friedenthal, A. Das Gräberfeld Cournal*, lk. 1—41, plaan I; I kalme plaan on esitatud ka: *Moora, H. Die Vorzeit Estlands*. Tartu, 1932, joon. 20.



6 m-ni, kuid selle tarandi pikkust ei saadud kindlaks määrata. Kui I A kalmes domineerisid laibamatused ja põletatud luukilde leiti väga vähe, siis I B tarandis olid ülekaalus põletusmatused. Kalmete I A ja I B leiumaterjal sarnanes omavahel täiesti ning siin olid esindatud põhiliselt samad esemete liigid, mis eespool kirjeldatud Saha D ja Lagedi XV kalmetes (tabel). Võrreldes A-tarandiga leiti B-kalmest küll mõningaid esemetüüpe vähem, nagu näiteks sõlgi (vastavalt 11 : 4), helmeid (32 : 1) spiraalsõrmuseid (30 : 6), kuid need disproportsioonid võisid osaliselt tuleneda ka sellest, et B-tarandit ei kaevatud läbi tervenisti.

A. Friedenthal dateeris Kurna I A kalme 3., I B kalme 4. sajandisse.<sup>48</sup> Tuginedes uuematele dateeringutele<sup>49</sup> võime aga tõenäoliselt pidada, et ka I A tarand ei ole vanem 4. sajandi algusest. Kuivõrd tarand I B sisaldas ainult põletusmatuseid, siis tundub usutavam, et ta rajati mõnevõrra varem kui laibamatustega kalme I A, kuigi leiumaterjali põhjal sellist vahet teha ei saa. Et laibamatused on põletusmatustega võrreldes hilisemad, nähtub niihästi Mõigu eri tarandite kui ka Lagedi üksikute kalmete kõrvutamisel. Mõlemas Kurna üksiktarandis leidis rohkesti ka 7.—8. sajandi esemeid.

Järgmine üksiktarandkalme kaevati Tallinna ümbruses läbi alles 1967.—1968. aastal **Lehmja Loos**.<sup>50</sup> Siinne I kalme sisaldas loode—kagu-suunalise tarandi, mõõtmed 6,75×5 m (tahv. I, II). Tarandi müürid olid laotud paekividest, sisetäidis koosnes peamiselt raudkividest. Kalmes domineeris põletusmatus, põletamata luid esines vähem ja nad paiknesid rohkem ülemistes kihtides. Leiumaterjal oli väga rikkalik, seda eriti mitmesuguste sõlgede, käevõrude, spiraalsõrmuste, helmeste ja keraamika poolest. Viimaste järgi otsustades on Lehmja Loo I kalme rajatud 300. aasta paiku ning siia on maetud põhiliselt 4.—5. sajandi jooksul, vähemal määral ka 7.—8. sajandil (kindlamad 6. sajandi esemevormid puuduvad).

Ehituselt ja leiumaterjali iseloomult sarnaneb eelmisega täiesti 1980.—1981. aastal läbiuuritud tarandkalme **Proosal**.<sup>51</sup> Selle osaliselt lõhutud kalme müürid olid laotud paekividest, täidis aga koosnes raudkividest. Surnud olid tarandisse maetud peamiselt põletatult; põletamata luid esines vähem ja ainult kalme lõunapoolses ääres. Leiumaterjali põhjal otsustades (tabel) on Proosa tarand rajatud samuti 300. aasta paiku ja kasutatud vähemalt 5. sajandi keskpaigani, mil algas matmine juba kõrval olevasse struktuurita kivikalmesse.

Peale kirjeldatud kalmete on Tallinna ümbrusest teada veel mõningaid muistiseid, mille ehitus pole selge, kuid mis äärmiselt tüüpilise leiumaterjali põhjal otsustades võisid olla üksiktarandkalmed. Viimaste hulka kuulub kõigepealt **Lehmja Loo IV** kalme, millest olid säilinud vaid alumised kivid. Kalme üldine suurus ning leiumaterjal (4.—5. sajandi sõled, käe- ja kaelavõrud) sobivad kokku käsitletava kalmetüübiga. Sedasama tuleb arvatavasti öelda ka **Rae I** kalme kohta, mis lõhuti juba käesoleva sajandi algul, ja esemete kompleksi kohta, mis eelmise sajandi lõpul saadi **Väo** külas Pärna talu maal olnud kivikalme lõhkumisel. Siinses kontekstis on huvitav ka **Saha B** kalme, mille kaevamisel avastati vaid üks 4,5 m pikkune paekividest laotud müür (joon. 4).<sup>52</sup> Nähtavasti oli siin tegu lõplikult väljaehitamata (üksik)tarandkalmega, mille vähesed leiud (pronksist ja hõbedast sõrmused) sobivad ajaliselt täiesti Saha D kalmega.

<sup>48</sup> Friedenthal, A. Das Gräberfeld Cournal, lk. 39.

<sup>49</sup> Vt. selle kohta Vassar, A. Loode-Eesti hõimudest, lk. 196.

<sup>50</sup> Lõugas, V. Lehmja Loo tarandkalme kaevamisaruanne 1967. a. (käsikiri Ajaloo Instituudis); Lõugas, V. Tarandkalme uus rekonstruktsioonikatse. — Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, 344. Fenno-ugristica 1. Tartu, 1975, lk. 198—210, joon. 1.

<sup>51</sup> Deemant, K. Ausgrabungen in Proosa. — ENSV TA Toim. Ühisk., 1981, nr. 4, lk. 394—397, tahv. IV—VI; Deemant, K. Das Tarandgrab von Proosa. — ENSV TA Toim. Ühisk., 1982, nr. 4, lk. 377—378, tahv. IV—V.

<sup>52</sup> Spreckelsen, A. Ausgrabungen in Saage, lk. 380 jj.





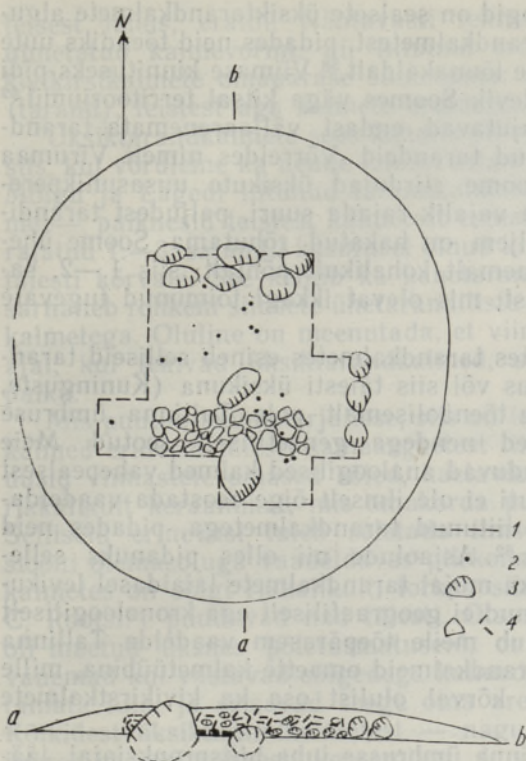
1—2. Lehmja Loo I üksiktarandkalme kaevamiste ajal.





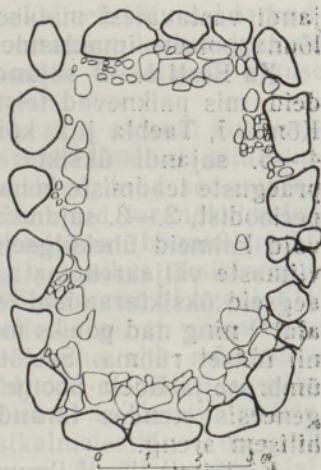
Lehmja Loo I üksiktarandkalme rekonstrueerituna.





Joon. 5. Rootsi III kalme kaevamisplaan. 1 — kaevatud ala piir, 2 — leidese, 3 — raudkivi, 4 — paekivi (A. Friedenthal järgi).

Joon. 6. Näide Edela-Soome üksiktarandkalmetest. Tiikkinummi G Perniõ kihelkonnast (A. Hackmani järgi).



Üksiktarandkalme võis olla ka **Rootsi III** kalme, mida 1929. aastal osaliselt kaevas A. Friedenthal.<sup>53</sup> Siin avastati mõned sirged, kuid katkendlikult säilinud raudkividest müüri lõigud, millest jääb mulje, nagu oleks tegu riskülikukujulise konstruktsiooniga (joon. 5). Kalme vähesed leiud (tabel) pärinevad peamiselt 3.—4. sajandist. Kui palju võib üksiktarandkalmeid olla veel kaevamata muististe hulgas, ei ole teada, sest väliselt nad peaaegu ei erine ümmarguse põhiplaani kivist kalmetest. Märki tagu vaid, et üks selline võiks olla **Ilmandu II** kalme, mis tundub sisaldavat põhiilmakaartes orienteeritud nelinurkse ehituse.<sup>54</sup>

Väljaspool Tallinna ümbrust teatakse noorema rooma rauaaja ühetarandilisi kalmeid üksnes kitsalt alalt Edela-Soomes (joon. 1).<sup>55</sup> Sealsed kalmed (soome keeles *neliseinäiset latomukset*) on suurtest raudkividest müüridega ja hõreda madala sisetäidisega; nende keskmine suurus ulatub 6,2—8,7×5—6 m-ni (joon. 6). Surnud on kõnealustesse kalmetesse maetud ainult põletatult. Ka leiumaterjal on Soome üksiktarandkalmetes üldjoontes analoogiline Tallinna ümbruse vastavatele kalmetele, sisaldades erandina vaid rohkem relvi. Enamik Edela-Soome üksiktarandeid on rajatud noorema rooma rauaaja teisel poolel, siis nagu Eestiski 4. sajandil (Hõgvalla, Brobacka I, Tiikkinummi G, Karpinmäki, Ketohaka 3.)<sup>56</sup>, teised aga, kus puuduvad täpsemat dateerimist võimaldavad sõled (Etterkile I, Tiikkinummi H), kuuluvad perioodi 3.—4. sajand.<sup>57</sup>

<sup>53</sup> Bericht über die im August 1929 im Auftrage der Estländischen Literarischen Gesellschaft von Dr. A. Friedenthal vorgenommenen archäologischen Ausgrabungen (käsitöri Ajaloo Instituudis).

<sup>54</sup> V. Lõugase teade Ajaloo Instituudi topograafilises arhiivis, nr. 32: 16, 33.

<sup>55</sup> *Keskitalo*, O. Suomen nuoremman roomalaisen rautakauden löydöt. — Helsingin Yliopiston arkeologian laitos. Moniste n:o 20. Helsinki, 1979, lk. 119 jj.

<sup>56</sup> Samas, lk. 23, 24—25, 29, 32, 36.

<sup>57</sup> Samas, lk. 21 ja 29.



Soome vanema põlve arheoloogid on sealsete üksiktarandkalmete algupära otsinud Eesti (Virumaa) tarandkalmetest, pidades neid tõendiks uute siirdlaste saabumisest Soome lahe lõunakaldalt.<sup>58</sup> Viimase kinnituseks pidi olema ka vaadeldavate kalmete levik Soomes väga kitsal territooriumil.<sup>59</sup> Arvati, et üksiktarandkalmed kujutavad endast väljaarenemata tarandkalmeid, nende esimesena ehitatud tarandeid. Võrreldes nimelt Virumaa paikse külaasustusega elanud Soome siirdujad üksikute uusasunikperedena, kellel polnud võimalik ega vajalik rajada suuri, paljudest taranditest koosnevaid kalmistuid.<sup>60</sup> Hiljem on hakatud rõhutama Soome ühetarandiliste kalmete arengut vanemalt kohalikult põhjalt, siis 1.—2. sajandi vastavatest matusepaikadest, mis olevat ikkagi toimunud tugevate lõunapoolsete impulsside ajal.<sup>61</sup>

Ka Eesti 1.—2. sajandi varastes tarandkalmetes esineb selliseid tarandeid, mis paiknevad teistest lahus või siis täiesti üksikuna (Kuninguste, Kõmsi I, Taebla jt.), kuid kõige tõenäolisemalt pole Tallinna ümbruse 4.—5. sajandi üksiktarandkalmed nendega geneetiliselt seotud. Meie praeguste teadmiste kohaselt puuduvad analoogilised kalmed vahepealsest perioodist, 2.—3. sajandist. Samuti ei ole ilmselt õige seostada vaadeldavaid kalmeid ühekülgselt ainult liitunud tarandkalmetega, pidades neid viimaste väljaarenemata vormiks.<sup>62</sup> Asjaolude nii olles pidanuks selleaegseid üksiktarandeid leiduma ka mujal tarandkalmete laialdasel levikualal<sup>63</sup> ning nad poleks moodustanud ei geograafiliselt ega kronoloogiliselt nii ühtset rühma. Seetõttu tundub meile tõepärasem vaadelda Tallinna ümbruse ja Edela-Soome üksiktarandkalmeid omaette kalmetüübina, mille geneesis etendas tarandkalmete kõrval olulist osa ka kivikirstkalmete hilisem areng.

Kivikirstkalmed ilmuvad Tallinna ümbrusse juba hilispronksiajal, jäädes kasutusele meie ajaarvamise esimeste sajanditeni. Sealjuures on iseloomulik, et siinsetesse kivikirstkalmetesse maetakse ohtrasti veel 3. sajandilgi, s. o. ajal, mil ilmusid Kirde-Eesti-pärased liitunud tarandkalmed. Tuleb muidugi silmas pidada asjaolu, et 2.—3. sajandil enam uusi kivikirstkalmeid rajatud ei ole<sup>64</sup> ning kõnealusel juhul on meil tegu hilisemate järelnatustega varem ehitatud kalmete kivilademesse. Mõistagi võis sellise matmisviisi juures teinekord hävida kalme algne kirst, mis oli kaotanud oma endise matmiskombestikulise tähenduse, seda enam et senine laibamatus oli asendunud surnute põletamise kombega. Seega kujutas 2.—3. sajandi kohalik kalmetüüp endast sisuliselt kompaktselt kiviladet, mis enamasti oli ümbritsetud vanemast ehitusperioodist säilinud ringmüüri ja kuhu maeti — nagu tarandkalmetessegi — põletatult. Nende kalmete erinevus tüüpilistest tarandkalmetest seisnes siis peamiselt selles, et nad olid põhiplaani ümmargused ja asetsesid maastikul üks-

<sup>58</sup> Hackman, A. Die ältere Eisenzeit in Finnland I. Die Funde aus den fünf ersten Jahrhunderten n. Chr. Helsingfors, 1905, lk. 130 jj.

<sup>59</sup> Kivikoski, E. Suomen esihistoria. Porvoo; Helsinki, 1961, lk. 128.

<sup>60</sup> Samas.

<sup>61</sup> Keskitalo, O. Suomen nuoremman roomalaisen rautakauden löydöt, lk. 123.

<sup>62</sup> Vassar, A. Looe-Eesti hõimudest, lk. 197; Jaanits, L., Laul, S., Lõugas, V., Tõnisson, E. Eesti esiajalugu, lk. 214.

<sup>63</sup> Üks ühetarandiline kalme avastati küll Kaagu-Eestis Virunukas (Laul, S. Virunuka tarandkalmed Võru rajoonis. — ENSV TA Toim. Ühisk., 1965, nr. 3, lk. 320, joon. 3). Oma ehituse ja matuste äärmiselt väikese arvu tõttu (leiti vaid üks käevõru ja sõrmus) on Virunuka III kalme sealses kalmistus täielik erand, mida võib seletada sellega, et kalme rajamine jäi mingil põhjusel pooleli. Ühetarandiliseks kalmeks on peetud ka Looe-Lätis olevat Müri kalmet (Schmiedehelm, M. Die Steinsetzung in Müri, Gem. Baižkalns, Kr. Cēsis. — Senatne un Māksla, 1938, I. Rīga, 1938, lk. 100—109). Siin polnud siiski enam tegu selgelt väljaehitatud tarandiga, sest olemas oli ainult üks sirge kivimüür. Seetõttu oleks õigem seda kalmet kõrjutada selliste degenereerunud tarandkalmete või tekkivate struktuurita kangrutega nagu näit. Läätsa või Virunuka V-ga, mis samuti kuuluvad 4.—5. sajandisse.

<sup>64</sup> Lõugas, V. Eesti varane metalliaeg, lk. 65.



teisest lahus, eraldi. Nähtavasti tekivadki üksiktarandkalmed mõlema nimetatud kalmevormi, nii liitunud tarandkalmete kui degenereerunud kivikirstkalmete omapärase sünteesina: esimestest säilis nelinurkne kuju (tarand), teistest aga kalmete eraldatuse põhimõte.

Üksiktarandkalmete seos kohalike kivikirstkalmetega saab eriti ilmseks siis, kui võrdleme ka nende leiuintentari ning levikut maastikul. Erinevalt Mõigu ja Lagedi liitunud tarandkalmetest, mis — nagu eelnevalt nägime — paiknesid teistest kalmetest eemal, on üksiktarandkalmed viimseni rajatud 1.—3. sajandil kasutusel olnud kivikirstkalmete lähedusse või isegi täiesti kõrvale. See kehtib ka kahetarandilise Saha D kalme kohta, mis sarnaneb rohkem siinsete ühetarandiliste kui klassikaliselt liitunud tarandkalmetega. Oluline on meenutada, et viimaste kasutamine lakkab just sel ajal, kui tekivad üksiktarandkalmed, s. o. hiljemalt 4. sajandi alguse paiku.

Mis puutub leiumaterjalisse, siis on iseloomulik, et 3. sajandi kivikirstkalmed erinesid täiesti samaaegsetest liitunud tarandkalmetest: siin puudusid viimastele omased sõled, kaelavõrud vms. ehted, kuid see-eest oli rikkalikult keraamikat, mis omakorda puudus nimetatud tarandkalmetes. Selliseid erinevusi tuleb seletada ilmselt kahe erineva (hõimu?) traditsiooni olemasoluga vaadeldavas piirkonnas. Kuigi enamikus üksiktarandkalmetes on sõlgi rikkalikult, torkab silma, et mõnes neist (Lagedi XIV C, Rootsi?) puuduvad nad täiesti. Otsustades selle järgi, et viimastesse oli maetud üksnes põletusmatuseid, on nad tervikuna ehk mõnevõrra vanemad kui vastavad sõlgedega kalmed, kust üldjuhul on leitud ka põletamata luid, ja seisavad seega oma arengus lähemal kivikirstkalmetele. Kõikidest üksiktarandkalmetest — nagu kivikirstkalmetestki — on sealjuures saadud rohkesti keraamikat. 4. sajandil, s. o. üksiktarandite ajal, siinsetesse kivikirstkalmetesse aga üldiselt enam maetud pole; väheste eranditega (Proosa)<sup>65</sup> on viimaste inventar täiesti sarnane naabruses asuva üksiktarandkalme omaga.

Niisiis on Tallinna ümbruse üksiktarandkalmed kõige tõenäolisemalt välja arenenud siinsetest degenereerunud kivikirstkalmetest ja liitunud tarandkalmetest. Need omapärased ja rikkaliku leiumaterjaliga kalmed annavad tunnistust eelkõige kohaliku elanikkonna majandusliku jõukuse kasvust ja üha arenevatest välissidemetest. Sel ajal ei ole Loode-Eesti enam üksnes vastuvõttev pool nagu 3. sajandil: Tallinna ümbrusele iseloomulikke esemeid (mitmesuguseid ehte- ja võõnaaste, sealhulgas poolkerakujulisi; ketasotstega kaelavõrusid jt.) on leitud ka näiteks mõnedest Kirde-Eesti kalmetest.<sup>66</sup> Märkimisväärne on asjaolu, et vaadeldav kindla sisehitusega kalmetüüp luuakse ajal, mil igal pool mujal Eestis hakkas tarandkalme vorm taandarenema ning kus peagi ilmuvad esimesed struktuurita kalmevared.

Mil viisil toimus üksiktarandkalmete kujunemine Edela-Soomes, on siinkirjutajal raske otsustada. On tõenäoline, et sealgi etendas üsna olulist osa kohaliku ümarkalme evolutsioon. Selles suhtes väärib tähelepanu Siuntio kihelkonnas Ekeberga kalme, mille keskosas avastati kahe kontsentrilise kiviringiga ümbritsetud nelinurkne tarand (laius 2,5 m).<sup>67</sup> Kalmesse oli maetud ainult põletusmatuseid. Nagu eespool märgitud, on ka Edela-Soomes üksiktarandkalmeid, kus sõled puuduvad ja mis muu leiuainese põhjal otsustades võiksid olla rajatud teistest pisut varem. Usutavasti ei toimunud üksiktarandkalmete areng mõlemas piirkonnas teineteisest eraldatult, vaid asukate kõige tihedamas vastastikus läbi-

<sup>65</sup> Deemant, K. Ausgrabungen des Steinkistengrabes von Proosa. — ENSV TA Toim. Ühisk., 1980, nr. 4, lk. 360—361, tahv. IV, 5—10.

<sup>66</sup> Шмидехельм М. Археологические памятники, lk. 197—198.

<sup>67</sup> Erkola, T. Suitian Ekebergan kalmisto Siuntiossa. — Suomen Museo LXVII, 1960, lk. 5 jj.



käimises: vastasel korral poleks kalmed tekkinud niivõrd üheaegselt ega kujunenud nõnda sarnaseks, kui see tegelikult sündis. Praeguses kontekstis on huvitav märkida, et mitmest Tallinna ümbruse üksiktarandkalmetest (Kurna I A, Lehmja Loo I) on leitud soomepäraseid tagasipööratud jalaga ambsõlgi, mille kaare ots on keeratud silmuseks ümber spiraali.<sup>68</sup> Nimetatud sõled on levinud üksnes kitsal alal Varsinais-Suomi rannikupiirkonnas ja peale mainitud eksemplaride ei ole neid teada mujal.<sup>69</sup>

## Kokkuvõtteks

Erinevad kihistused Tallinna ümbruse tarandkalmete arengus võimaldavad jälgida kohaliku ühiskonna sotsiaal-majanduslikku ja kultuurilist edenemist I aastatuhande esimesel poolel. Kuni vanema rauaajani oli Loode-Eesti areng kulgenud rööbiti Lääne-Eestiga. Seda on seletatud nende alade elanike hõimulise ühtekuuluvusega.<sup>70</sup> Viimase juured ulatusid tagasi vähemalt hilispronksiaega (kindlustatud asulad, laevkalmed jt.) või isegi nooremasse kiviaega (ühised jooned hilises kammkeraamikas). Ka esimesed tarandkalmed tekkisid Tallinna ümbruses — nagu Lääne-Eestiski — suhteliselt varakult, tõenäoliselt juba I aastatuhande lõpul e.m.a., ja neil oli sarnasust Edela-Soome vastavate kalmetega.<sup>71</sup>

Alates 2.—3. sajandi vahetusest, kui Tallinna ümbrusse ilmusid Kirde-Eesti-päraseid klassikaliselt liitunud tarandkalmed, läks sinne areng lahku Lääne-Eesti omast. Tõenäoliselt oli seejuures tegu algselt väljastpoolt saadud impulssidega, kuivõrd selliseid kalmeid ei teata praegu mujalt Lääne-Eestist ega Edela-Soomest, mis kuni nimetatud ajani olid moodustanud koos Loode-Eestiga ühise kultuuripiirkonna. Mil määral saabus liitunud tarandkalmetega seoses Tallinna ümbrusse ka uusi elanikke, on raske kindlaks teha. Varem arvati, et selles protsessis võib peegelduda kirderannikumurde levimine lääne poole kuni praeguse Tallinnani<sup>72</sup>, kuid uuemate keeleteaduslike seisukohtade järgi<sup>73</sup> ei ole ühtset rannikumurret kunagi eksisteerinudki. Mõigu ja Lagedi liitunud tarandkalmetesse maeti suhteliselt lühikest aega, põhiliselt vaid 3. sajandi jooksul, üksikult ka keskmisel rauaajal. On iseloomulik, et liitunud tarandkalmed ei suutnud välja tõrjuda senist matmist hilistesse kivikirstkalmetesse, mis — nagu leiuainese erinev iseloomgi kummaski nimetatud kalmetüübis — tundub tunnistavat kahe erineva matmistraditsiooni olemasolu.

4. sajandi alguseks jäid Tallinna ümbruses tarvitusele ära nii kivikirstkalmed kui ka liitunud tarandkalmed (välja arvatud Saha D). Nende asemele ilmusid üksiktarandkalmed, mida vaatleme kui kahe eelneva omapärasest sünteesi. Kohalik arengujoon väljendus siin eelkõige kalmete üksteisest eraldatuse põhimõtte edasikandumises, samuti mõnede matmistkombestikuliste elementide (sealhulgas keraamika rohke panustamise) säilimises. Tallinna ümbruse üksiktarandkalmed kujunesid nähtavasti tihedas vastastikusel seoses Edela-Soome analoogilise kalmetüübi väljarenemisega, mille kohta leiame mõningaid kinnitusi ka siinses leiumaterjalis. Nimetatud kalmetesse maeti aktiivselt kuni 5. sajandi keskpaigani

<sup>68</sup> Friedenthal, A. Das Gräberfeld Cournal, tahv. I, 10—11; AI 4408: 306.

<sup>69</sup> Keskitalo, O. Suomen nuoremman roomalaisen rautakauden löydöt, lk. 152 jj.

<sup>70</sup> Vassar, A. Loode-Eesti hõimudest, lk. 191.

<sup>71</sup> Soome mõjudest Loode-Eestis sel ajajärgul annab tunnistust muu hulgas ka Morby-tüüpi keraamika leid Rannamõisa asulas (AI 4535: 49).

<sup>72</sup> Vassar, A. Loode-Eesti hõimudest, lk. 200.

<sup>73</sup> Viitso, T.-R. Läänemeresoome esimese silbi õ ajalugu. — Keel ja struktuur X. Tartu, 1978, lk. 100; Viitso, T.-R. Läänemeresoome murdeliigenduse põhijooned. — Keel ja Kirjandus, 1985, nr. 7, lk. 404.



(või lõpuni), kohati ka hiljem, eriti 7.—8. sajandil. Sel ajal, s. o. noorema rooma rauaaja teisel poolel, toimus ühtlasi ka Tallinna ümbruse reljeefsem eraldumise ühtse kultuuripiirkonnana, mida lisaks omaette kalmetüübile iseloomustasid iseseisvad välisühendused ning materiaalse kultuuri mõningane eriilmelisus.

Esitanud V. Maamägi

Eesti NSV Teaduste Akadeemia  
Ajaloos Instituut

Toimetusse saabunud  
19. XII 1985

Вальтер ЛАНГ

### КАМЕННЫЕ МОГИЛЬНИКИ С ОГРАДКАМИ В ОКРЕСТНОСТЯХ ТАЛЛИНА

В статье рассматриваются каменные могильники с оградками в окрестностях Таллина (Северо-Западная Эстония) первой половины I тыс. По своему строению, датировке и погребальной обрядности эти могильники (их всего 19) можно подразделить на три типа: 1) ранние могильники с оградками, 2) могильники с классически соединенными оградками, 3) могильники с одной оградкой (рис. 1). Пока известно лишь два могильника первого типа: Раннамыйза III и Курна II. Первый из них (рис. 2), который состоял из 21 каменного ящика и трех оградок, построен, очевидно, уже в конце I тыс. до н. э., а могильник с двумя оградками в Курна — в начале I в. Каменные могильники с оградками такого же типа распространены преимущественно в Западной Эстонии, в Юго-Западной Финляндии и в Курляндии. Для этой т. н. западной группы могильников характерно, что первые из них появляются здесь несколько раньше (в конце I тыс. до н. э.), чем в восточном районе (Северо-Восточная, Центральная и Юго-Восточная Эстония, Северная Латвия), где они не старше середины I в. (рис. 3). Если в восточном районе уже в начале 2 в. формируются т. н. могильники с классически соединенными оградками, то в западном районе таких могильников пока нет. Только лишь в окрестностях Таллина названные могильники появляются в начале 3 в. (Мыйгу, Лагеди XIII). Так как в последних прослеживаются некоторые явления, характерные и для захоронений Северо-Восточной Эстонии (общие предметы, отсутствие керамики и пр.), и поскольку они сооружены здесь отдельно от других местных могильников, можно думать, что при их основании значительную роль сыграли традиции, пришедшие извне. Могильник в Саха с двумя оградками, построенный в конце 3 в., отличается от них по своему расположению и вещественному материалу и сложился, очевидно, на местной основе.

Наряду с первыми двумя типами могильников в окрестностях Таллина распространены и каменные могильники с ящиками. В 2—3 вв. новых могильников с ящиками уже не строили, и мы имеем дело с поздними захоронениями в могильниках более раннего времени. В конце 3-го — начале 4-го веков прекращается использование как могильников с классически соединенными оградками в Мыйгу и Лагеди, так и всех местных могильников с ящиками. На их месте возникают могильники с одной оградкой, всего их насчитывается 14 (рис. 5, табл. I—II). Последние представляют собой синтез обоих названных выше типов: от могильников с оградками сохранилась идея оградки, а от могильников с ящиками — принцип разъединенности. Аналогичные могильники распространены и на ограниченной территории Юго-Западной Финляндии (рис. 3, 6). Этот факт говорит о тесных контактах между названными территориями. В могильники с одной оградкой хоронили до середины или конца 5 в., местами даже до 7—8 вв.

Институт истории  
Академии наук Эстонской ССР

Поступила в редакцию  
19/XII 1985

Valter LANG

### DIE TARANDGRÄBER IN DER UMGEBUNG VON TALLINN

Im vorliegenden Artikel werden die Tarandgräber der ersten Hälfte des I. Jahrtausends u. Z. in der Umgegend von Tallinn (Nordwestestland) behandelt. Diese Gräber (19 an der Zahl) unterteilen sich aufgrund der Bauart, Datierung und Bestattungsart in drei Gruppen: 1) die sog. frühen, 2) die zusammengesetzten (nebeneinander gelegenen) und 3) Einzeltarandgräber (Abb. 1). In der Umgegend von Tallinn sind bisher nur zwei frühe Tarandgräber bekannt geworden: Rannamõisa III (Abb. 2) und Kurna II.



Das erstere (enthielt insgesamt 21 Kisten und 3 Tarands) wurde offenbar schon am Ende des I. Jahrtausends v. u. Z. angelegt, während das Doppeltarandgrab II in Kurna wahrscheinlich aus dem Anfang unserer Zeitrechnung stammt. Solche Tarandgräber von analoger Bau- und Bestattungsart kennt man auch in Westestland, Südwestfinnland und Kurland. Für diese westliche Gruppe der Tarandgräber ist kennzeichnend, daß die ersten von ihnen aus dem Ende des I. Jahrtausends v. u. Z. stammen, während sie in der östlichen Region (Nordost-, Mittel-, Südostestland, Nordlettland) erst um die Mitte des 1. Jh. erscheinen (Abb. 3). In der östlichen Region zeigen sich schon seit Anfang des 2. Jh. die sog. auf klassische Art zusammengesetzten Tarandgräber, in der westlichen sind sie unbekannt. Nur die Umgebung von Tallinn bildet eine Ausnahme: Zusammengesetzte Tarandgräber erscheinen hier am Anfang des 3. Jh. — Mõigu und Lagedi XIII. Da die Tarandgräber Mõigu und Lagedi XIII einige für Nordostestland eigene Züge (gemeinsame Gegenstandstypen, Fehlen von Keramik u. a. m.) aufweisen und sich in der Landschaft von anderen Gräbern getrennt, einzeln befinden, handelt es sich bei ihnen wahrscheinlich um Impulse von auswärts (Nordostestland). Von den letztgenannten unterscheidet sich an Lage und Fundmaterial das am Ende des 3. Jh. — wahrscheinlich schon auf lokaler Grundlage — angelegte Doppeltarandgrab in Saha (Abb. 4).

Neben den frühen und zusammengesetzten Tarandgräbern sind in der Umgebung von Tallinn auch späte Steinkistengräber vorhanden. Im 2.—3. Jh. wurden jedoch keine Steinkistengräber mehr neugebaut, es handelt sich in dieser Periode um spätere Nachbestattungen in Steinpackungen der einst angelegten Gräber. Um die Wende des 3. Jh. zum 4. Jh. kommen aber sowohl die zusammengesetzten Tarandgräber in Lagedi und Mõigu als auch die hiesigen Steinkistengräber aus dem Gebrauch. — Es erscheinen die Einzeltarandgräber, von welchen z. Z. 14 bekannt sind (Abb. 5, Taf. I, II). Bei diesen handelt es sich um eine eigenartige Synthese von zusammengesetzten (nebeneinander angelegten) Tarandgräbern und degenerierten Steinkistengräbern: Die viereckige Gestalt (Tarand) des ersten und das Prinzip der Getrenntheit der Gräber des zweiten Grabtypes werden beibehalten. Gleichartige Einzeltarandgräber gibt es auf einem kleinen Gebiet in Südwestfinnland (Abb. 3, 6). Wahrscheinlich entwickelten sich die Einzeltarandgräber in diesen zwei Regionen nicht voneinander isoliert, sondern in engster Verbindung zueinander. In diese Gräber wurde bis zur Mitte (oder bis zum Ende) des 5. Jh., hier und da auch später, besonders im 7.—8. Jh. bestattet.

*Institut für Geschichtsforschung  
der Akademie der Wissenschaften  
der Estnischen SSR*

Eingegangen  
am 19. Dez. 1985